

Алла СВОБОДА,
наук. співробітник НБУВ

Бібліотеки інформаційного суспільства: ціннісні орієнтири діяльності

У статті розглядаються процеси становлення публічних бібліотек як центрів міжкультурних зв'язків і соціальної діяльності. Саме в такій якості вони, в умовах інформаційного суспільства, здатні справляти вплив на інтелектуальний, творчий потенціал особистості, на формування її світогляду, екологічної свідомості, відповідних професійних та морально-етичних орієнтацій.

К л ю ч о в і с л о в а: інформаційне суспільство, інформаційна революція, цифрова інформація, електронна бібліотека, ціннісно-орієнтуюча функція бібліотеки, комп'ютерна грамотність, інформаційна культура.

Сьогодні ефективно функціонує інформаційне середовище – це головний чинник зростання національного продукту, успішності «знанневої» економіки, запорука національної безпеки. Тому в більшості країн світу, і в Україні зокрема, розбудова інформаційної інфраструктури розглядається як національний пріоритет. За образним висловлюванням одного з перших дослідників інформаційного суспільства Елвіна Тоффлера, у такому суспільстві домінує новий спосіб діяльності – створення і експлуатація знань. Знання та інтелект набувають функції капіталу.

В економічно розвинутих країнах світу відбулася глибока гуманітарно-цивілізаційна перебудова, яка вивела науку на рівень основного джерела і двигуна розвитку національної економіки, а інтелектуальний, творчий, духовний потенціал особистості став важливою складовою національного багатства країни – національним людським капіталом.

Оскільки інформація, наукові знання перетворюються у найважливішу продуктивну силу, у головний ресурс людства, а всі потоки інформації зосереджуються в бібліотеці, наймовірно зростає роль останньої у розбудові сучасного суспільства.

Нинішня інформаційна революція докорінно змінила весь бібліотечний уклад. За якихось 10–15 років життя бібліотек почали визначати комп'ютери, CD-ROMи, Інтернет, електронні бібліотеки, тематичні бібліографічні і повнотекстові бази даних, мережеві послуги, корпоративна і консорціумна взаємодія. Перебуваючи у стінах однієї з бібліотек, читач завдяки електронній доставці документів використовує ресурси інших, отримує копії і в електронній, і в друкованій версії. До його послуг електронні каталоги і картотеки, тематичні повнотекстові бази даних найбільших бібліотек, інформаційних центрів і видавництв світу. Все це ство-

рює небачені раніше можливості для забезпечення повноти інформації, оперативності обслуговування.

Бібліотеки упроваджують нові методики опрацювання знань, які забезпечують високий рівень обробки інформації з метою її поглибленого змістового розкриття, переходу на аналітичний рівень інформаційного обслуговування користувачів. Інтенсивно формуються фактографічні, гіпертекстові й повнотекстові бази даних, бібліо- і наукометричні, оглядово-аналітичні бази знань з соціальних, правових, економічних проблем, проблем розвитку науки, культури, освіти, управління. Отже, читачеві вже надаються не відомості про видання, а інформація, яка готова до використання.

Дедалі більше процеси інформатизації в суспільстві набувають характеру глобальної інформаційної революції. А це означає, що інформаційна цивілізація несе людству не лише переваги, а й нові проблеми. Сьогодні у світі генеруються, копіюються, зберігаються і передаються глобальними мережами величезні потоки цифрової інформації. За оцінками інформаційних аналітиків, вона в три мільйони разів перевищує сукупний обсяг інформації, вміщеної у всіх надрукованих у світі книгах. Нині дедалі частіше лунають голоси про те, що темпи зростання інформації і пов'язана з цим швидкість змін у житті перевищують психофізіологічні можливості сприйняття їх людиною. Вони, як відомо, склались упродовж тисячоліть і їх не можна змінити одразу. Соціологічні дослідження підтверджують, що швидкість змін стає обтяжливою для людини, викликає поширення стресових захворювань. «Людський фактор» все частіше стає причиною катастроф. Журналісти влучно охарактеризували лавиноподібне збільшення інформації як «інформаційний безкрай» (російською – «беспредел»).

Вже сьогодні виникають проблеми зі збереженням цифрової інформації. За прогнозами спеціалістів, темпи зростання виробництва систем збереження даних відстають від темпів збільшення інформаційного потоку, який кожні два роки подвоюється. У недалекому 2010 р. це може призвести до того, що спільне світове сховище даних міститиме лише 60–70 % всесвітнього інформаційного масиву. Ось чому питання збору і реєстрації Інтернет-ресурсів, їх архівування та використання, є такими нагальними для великих наукових бібліотек, особливо для національних. Адже електронні ресурси – це така ж частка культурного надбання, як і книжкові чи рукописні документи. Це з одного боку. З другого, – достовірність значної частини мережевих ресурсів ніким не гарантується, оскільки наповнення серверів здійснюють самі користувачі.

Те, що ці потоки потрібно обмежувати, сьогодні зрозуміло кожному. Але тут постає питання оцінки достовірності цієї інформації, виникає потреба у розробленні методик оцінки достовірності та інформативності матеріалів, представлених на сайтах.

Єдиним виходом для бібліотек у цій ситуації є мінімізація інформаційних потоків шляхом виділення, впорядкування і збереження того, що ми називаємо «фундаментальним знанням». У цьому напрямі мають рухатися вищі як центри такого фундаментального знання, цим шляхом повинні йти і бібліотеки.

Розпочинається тотальне сканування зібрань бібліотек, музеїв, архівів. Це надзвичайно масштабні проекти, пов'язані зі створенням національних і міжнародних електронних бібліотек. Наприклад, у проекті «Бібліотека Універсаліс» беруть участь національні бібліотеки семи країн – Великої Британії, Німеччини, Італії, Канади, США, Франції, Японії. У 2005 р., за ініціативи Бібліотеки Конгресу США, стартував проект «Світова електронна бібліотека». І вже через рік одна з найбільших Інтернет-компаній «Гугл» (Google) повідомила, що нею поцифровано і безоплатно виставлено в Інтернет 10 млн книг.

Поцифрування книжкових текстів здійснюється для того, щоб забезпечити доступ до надбань всесвітньої культури віддаленим користувачам. Але чи мають рацію інформаційні технократи, стверджуючи, що з реалізацією таких проектів, як «Світова електронна бібліотека», інститут бібліотек, вся світова бібліотечна мережа будуть успішно замінені інститутом електронних комунікацій?

Фахівці постійно ставлять питання: Чи є сьо-

годні, на початку ХХІ ст., звернення до бібліотечних фондів і традиційних бібліографічних посібників обов'язковою умовою соціалізації і індивідуалізації особи? Чи залишається книга необхідним інструментом для навчальної, наукової, виробничої, дозвілдової діяльності? Чи можна стати гармонійно розвинутою особистістю, ігноруючи бібліотеки і задовольняючись лише інформаційними ресурсами Інтернету? Відповідь на всі ці запитання читається в тематиці нинішньої конференції. До проблем гармонізації традиційних і новітніх електронних ресурсів бібліотеки фахівці могли підійти, лише пройшовши напружений, суперечливий період накопичення і освоєння цифрової інформації.

Працюючи з електронними ресурсами, більшої частині бібліотек доводилося вирішувати питання: що зберігати, як зберігати і на яких носіях; що зберігати тимчасово, а що постійно; скільки потрібно резервних копій; що можна, використавши лише один раз, взагалі не зберігати? На наш погляд, якщо говорити про документний склад фонду бібліотеки майбутнього, то це має бути розумне поєднання традиційних і електронних видань, щоб у сукупності максимально задовольняти інформаційні потреби читачів. Звичайно, за умов обмеженого фінансування бібліотеки, як правило, формують фонд науково-технічної періодики, дисертацій, препринтів, перекладів в електронному вигляді і переважно на консорціумній основі з іншими бібліотеками, а фонди художньої літератури, образотворчого мистецтва, карт – в основному у традиційній, книжковій формі.

Говорячи про переваги електронних інформаційних ресурсів, констатуємо збільшення в країні і в бібліотеках Інтернет-користувачів, ми не повинні забувати, що з 20 804 публічних бібліотек України близько 15 тис. функціонують у сільській місцевості, і лише окремі з них мають вихід в Інтернет. Аналогічна ситуація – і у шкільних бібліотеках. Так, із 20 тис. бібліотек загальноосвітніх навчальних закладів лише 1,5 тис. мають комп'ютери, і тільки 600 з них підключені до Інтернету. Отже, основним джерелом інформації тут залишається традиційна книжкова продукція. Нерівність у інформаційному забезпеченні міських і сільських читачів, жителів великих міст і глибинки прирікає нашу країну на відставання. Адже від того, чи зможемо ми дати молодому поколінню рівні шанси для самореалізації, залежатиме здатність нашої країни до інноваційного розвитку.

Тут ми солідаризуємося з думкою таких

бібліотекознавців, як О. Ю. Генієва, М. І. Акіліна, О. В. Мілютіна, Ю. П. Мелентьєва, Г. М. Віхрева про те, що основні проблеми сучасної бібліотеки лежать не тільки і не стільки у сфері технологій, скільки у сфері ціннісних аспектів її діяльності.

Специфіка бібліотеки як соціокультурного інституту полягає в тому, що вона на відміну від інших сховищ інформації, виконує у суспільстві ще й ціннісно-орієнтуючу функцію. Саме вибіркове ставлення бібліотеки до документів, що включаються у фонд, зумовлює її унікальність серед інших інформаційних комунікацій соціуму і є запорукою її виживання в умовах телекомунікаційної революції.

На відміну від комп'ютерних мереж, де представлені хаотичні і нерівнозначні за інформаційною цінністю матеріали, традиційна бібліотека – це ретельно підібране, системно упорядковане зібрання, де зосереджені основоположні знання з усіх галузей науки і суспільної практики.

Визначаючи весь позитив, привнесений у бібліотеку інформаційними технологіями і цифровим контентом, відмічаючи піднесення їхньої ролі як інформаційного центру, і бібліотекарі, і вчені-культурологи сьогодні з тривогою вказують на послаблення місії бібліотечної установи як центру міжкультурної комунікації, як соціального інституту суспільства, що завжди справляє вплив на формування світогляду людини, його гуманістичних засад. У новому суспільстві, де інтелектуальний, духовний, творчий потенціал особистості становить основу національного багатства країни, вся система загальної і професійної освіти, а разом з нею і бібліотеки як важлива складова освітнього простору, мають формувати систему універсальних знань, достатніх для усвідомлення фундаментальних питань буття, цілісної наукової картини світу, морально-світоглядних основ особистості. Отже, йдеться про необхідність посилення соціалізуючої функції бібліотеки, гуманітарного вектора її діяльності. Цього вимагає саме життя. Читачі дедалі частіше звертаються до бібліотеки, щоб вирішити свої нагальні життєві проблеми – перекваліфікації, адаптації до нового фахового середовища, отримання правових, природоохоронних знань, боротьби з наркозалежністю та СНІДом, дитячою безпритульністю, соціалізації людей з обмеженими фізичними можливостями тощо. Відсутність адекватного осмислення соціальних проблем призводить до викривленого сприйняття таких понять, як «мораль», «моральність», «людяність», «гуманність», що відіграють головну роль у формуванні особистості.

Бібліотека інформаційного суспільства – це органічна частина людського співтовариства, що служить кожній особі, допомагає їй удосконалюватися. Ціннісні орієнтири сучасної бібліотеки виявляються не лише у відборі, формуванні фонду, адекватного потребам читачів, а й у визначенні пріоритетних читацьких груп, основних напрямів діяльності, у гармонізації технологій у всіх основних бібліотечних циклах, узгодженні бібліографічних, класифікаційних стандартів і форматів із стандартами роботи в мережі, із стандартами міжнародних бібліотечних інститутів як засобів, що сприятимуть кооперуванню і взаємодії з іншими установами, зокрема освітніми, вільному орієнтуванню читачів у ресурсах світових мереж, їх самоосвітній роботі, самовдосконаленню.

Сьогодні вже очевидно, що вирішення проблем виживання людства, планети, суспільства, окремої людини, з якими зіштовхнулася сучасна цивілізація, великою мірою залежать від того, якою є сама людина. Небезпечно низький рівень свідомості людства стає нині найвагомішою причиною виникнення кризової ситуації виживання. І тут перед бібліотеками з їхніми сучасними можливостями доступу до надбань світової культури постає необмежене поле діяльності.

Якщо ж говорити про долю книги в епоху електронних комунікацій, гармонізацію її «стосунків» з цифровою інформацією, то тут все залежатиме від типу бібліотеки, її завдань, складу читачів, типу поселення, де вона розташована.

Діти, молодь вже сьогодні дедалі більше інформації отримують не з текстових джерел. Це цілком закономірно. У молоді більш високий рівень комп'ютерної грамотності, вона краще відчуває новачі. Отже, на наших очах формується телекомп'ютерне покоління, на відміну від дорослого – літературодомінантного. Але це зовсім не означає, що молодь втратила інтерес до книги і книга зникне як джерело інформації.

Електронна інформація швидко змінюється, вона «живе» в Інтернеті від 30 днів до шести місяців. Та й з визначенням достовірності мережесурсів виникають труднощі. Тому книга має майбутнє. Адже останні 20 років, незважаючи на прогнозування кінця «Галактики Гутенберга», книговидавнича справа на Заході переживає справжній бум, настільки потужний, що книговидавництво у деяких розвинутих країнах подвоїлось як за кількістю назв, так і за тиражами.

Такий книжковий вибух – наслідок не лише збільшення кількості освітніх закладів чи посилення ур-

баністичних тенденцій. У першу чергу, це свідчення того, що книга продовжує залишатися оптимальною формою збереження культурного спадку і в цьому сенсі вона є незамінним елементом розвитку культури, накопичення і поширення знань.

Фахівці виокремлюють такі переваги книги. Традиційна книга характеризується сталістю змісту, на відміну від електронних видань, де текст може змінюватися до невпізнання; довговічністю, зручністю форми, інтимністю у спілкуванні з читачем, мобільністю – вона легко переміщується у просторі, не залежить від зовнішніх джерел енергії, проста у використанні. Книга – це культурне подання матеріалу, це достовірність інформації, це логіка викладу матеріалу у відповідності зі структурою певної науки чи проблеми, що розглядається, це чіткий, грамотний, інтелігентний стиль розкриття заявленої теми, це довіра до письменника, публіциста чи вченого – автора книги. Крім усього іншого, книжність нерозривно пов'язана з інтелігентністю, книжність укорінена у вітчизняну культуру. Процес читання – це добування з тексту змісту, досвіду попередніх поколінь. І ще: читання – це співтворчість. Читач – теж митець, як і письменник. Без розуміння читання як праці і творчості, без культури читання немислиме формування інформаційної культури.

У глобалізованому суспільстві дедалі гостріше відчувається необхідність взаємодії бібліотек на міжвідомчому, регіональному, міжнародному рівнях, кооперування їхньої діяльності з іншими організаціями – школами, вишами, громадськими організаціями і об'єднаннями. Це свідчить про те, що у бібліотеки прийшло розуміння необхідності підготовки людини до життя в інформаційному суспільстві.

Японський освітянин, вчений – фахівець у галузі соціології знання – Дайсаку Ікеда наголошував: «Людя, які житимуть в еру інформаційного суспільства, слід вчитися мистецтву підтримки гармонії». Нині є всі підстави сподіватися, що Бібліотека імені В. І. Вернадського, яка є не лише головною бібліотекою Академії, а й Національною бібліотекою держави, багатопрофільною, міждисциплінарною, науково-дослідною установою, разом з іншими державними науковими бібліотеками забезпечить комплексне науково-теоретичне розроблення проблем розвитку бібліотек в інформаційному суспільстві, в результаті якого і будуть знайдені конструктивні рішення розв'язання складної проблеми гармонізації інформаційних ресурсів бібліотек в ім'я гармонійного розвитку особи.

Список використаної літератури

1. Акилина М. И. Философия современной библиотеки [Текст] / М. И. Акилина // Библиотековедение. – 1996. – № 4/5. – С. 91–100.
2. Алимаева О. И. Библиотека в эпоху глобализации: образовательный аспект [Текст] / О. И. Алимаева // Библиотека. – 2005. – № 1. – С. 10–11.
3. Білл Г. О. Орієнтири сучасного гуманізму [Текст] / Г. О. Білл. – Житомир, «Волинь», 2008. – 232 с.
4. Вихрева Г. М. Формирование ценностных ориентиров российской библиотеки в контексте реалий современного общества [Текст] / Г. М. Вихрева // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития: науч.-практ. и теорет. сб. – К., 2008. – Вып. 6. – С. 7–22.
5. Генієва Е. Ю. Библиотека как центр межкультурной коммуникации [Текст] / Е. Ю. Генієва. – М.: «Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН)», 2007. – 208 с.
6. Гиляревский Р. С. О тенденциях развития электронных изданий [Текст] / Р. С. Гиляревский // Книга. Исследования и материалы. – М., 2007. – Сб. 87/2: в 2-х ч. – Ч. 2 – С. 17–28.
7. Григорьянц Е. И. Книга в контексте современной культурной коммуникации [Текст] Е. И. Григорьянц // Книга. Исследования и материалы. – М., 2004. – Сб. 82. – С. 52–59.
8. Давыдова И. А. Библиотека как производственная и социокоммуникативная система эпохи формирования глобального общества [Текст] / И. А. Давыдова // Библиотечное дело 2003. Гуманитарные и технологические аспекты развития. – М.: МГУКИ, 2003. – С. 9–10.
9. Дайсаку Ікеда, Садовничий В. А. Рубежи веков: диалоги об образовании и воспитания [Текст] / И. Дайсаку, В. А. Садовничий // Парадигмы социологии знания: хрестоматия / под общ. ред. В. Л. Шульца. – М.: Наука, 2007. – С. 9–68.
10. Зборовский Г., Шуклина Е. Самообразование – парадигма XXI века [Текст] / Г. Зборовский, Е. Шуклина // Высшее образование в России. – 2003. – № 5. – С. 25–32.
11. Коломієць О. Б. Формування культуротворчого потенціалу майбутнього фахівця як актуальна проблема сучасності [Текст] / О. Б. Коломієць // Зб. наук. праць. Педагогічні науки. – Херсон: Вид-во ХДУ, 2008. – Вип. 47. – С. 180–183.
12. Ленский Б. В., Васильев В. И. «Галактика Гутенберга» и информационное общество [Текст] / Б. В. Ленский, В. И. Васильев // Книга. Исследования и материалы. – Ч. 2. – С. 5–16.
13. Матвієнко О. В. Інформаційна культура особистості: освітньо-виховний контекст: навч.-метод. посібник [Текст] / О. В. Матвієнко. – К.: Ун-т економіки та права «Крок», 2006. – 116 с.
14. Мелентьева Ю. П. Чтение, читатель, библиотека в изменяющемся мире [Текст] / Ю. П. Мелентьева. – М.: Наука, 2007. – 355 с.
15. Миронов С. М. Библиотеки в национальных про-

ектах России [Текст] / С. М. Миронов // Библиотекосведение. – 2006. – № 2. – С. 9–12.

16. *Моисеев Н.* Системная организация биосферы и концепция коэволюции [Текст] / Н. Моисеев // Общественные науки и современность. – 2000. – № 2. – С. 123–130.

17. *Пантюхова Т. В.* Читательская культура в обществе коммуникации [Текст] / Т. В. Пантюхова // Библиотекосведение. – 2008. – № 3. – С. 61–64.

18. *Пархоменко О. В.* Інформаційно-знаннєве суспільство: проблеми перенавчання персоналу [Текст] / О. В. Пархоменко // НТІ. – 2008. – № 2. – С. 6–8.

19. *Подчернин В. М.* Некоторые вопросы информационного обеспечения информационно-аналитической деятельности [Текст] / В. М. Подчернин // Библиосфера. – 2007. – № 1. – С. 21–32.

20. *Семенюк Э. П.* Информатика и духовные ценности [Текст] / Э. П. Семенюк // НТИ. Сер. 1. Орг. и методика информационной работы. – 2008. – № 1. – С. 1–8.

21. *Соколов А. В.* Библиотечная интеллигенция в России: исторические очерки [Текст] / А. В. Соколов. – М.: Либерия – Бибинформ, 2006. – Ч. 2. ХХ – начало ХХІ

века. – 2008. – 304 с. (Серия «Библиотекарь и время. ХХІ век»; вып. 87).

22. Статистичний бюлетень за січень–травень 2008 р. / Держ. Комітет статистики України. – К., 2008. – С. 52.

23. *Тоффлер Э.* Создание новой цивилизации. Политика Третьей Волны. – Новосибирск, 1996. – 180 с.

24. *Федоров В. В.* Современная культура, библиотеки и чтение [Текст] / В. В. Федоров // Вестник БАЕ. – 2007. – № 4. – С. 9–11.

25. *Хахальова Н. И.* Формирование библиотечного фонда в электронной среде: концептуальный подход [Текст] / Н. И. Хахалева // Библиотекосведение. – 2006. – № 3. – С. 38–41.

26. *Шемаева Г. В.* Електронні ресурси бібліотек України в системі наукових комунікацій: моногр. / Г. В. Шемаева; Харк. держ. акад. культури. – Х.: ХДАК, 2008. – 289 с.

27. *Шрайберг Я. Л.* Роль библиотек в обеспечении доступа к информации и знаниям в информационном веке: Ежегодный доклад Конференции «Крым». Год 2007. [Текст] / Я. Л. Шрайберг // Науч. и техн. б-ки. – 2008. – № 1. – С. 7–44.